

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАЪЛИМ СИФАТИНИ БОШҚАРИШНИНГ ИННОВАЦИОН ХУСУСИЯТИ

Атаматов А.С.

*Меҳнат ва ижтимоий муносабатлар академияси ўқув
ишлари бўйича биринчи проректор*

Таянч сўзлар: таълим, касбий маҳорат, инновация, инновацион таълим, метод, восита.

Ключевые слова: образование, профессиональные навыки, инновации, инновационное образование, метод, инструмент.

Key words: education, professional skills, innovation, innovative education, method, tool.

Ҳозирги босқичда таълим ва тарбияда новаторлик ёндашуви жадал ривожланаётганлиги таълим муассасаси фаолиятининг ўзига хос хусусиятларидандир.

Янгича шароитларда ”таълим” тушунчаси мазмунини тубдан қайта идрок этиш зарур. Бу узлуксиз таълимнинг ўхшаш тизими ёрдамида ижтимоий ва касбий мослашган яхлит шахс мазмунининг мақсади, вазифалари, методлари ва воситаларини шакллантиришни қайта идрок этишни билдиради.

Шу муносабат билан билимлар ва ҳаётга “таълим” тушунчасини шахс ташаббусининг аҳамиятини таъкидлайдиган тарзда ёндашув сифатида тушуниш лозим. Шу боис “таълим” тушунчаси бу тез ўзгарувчан дунёда яшаш учун зарур бўлган янги методологик усуллар, кўникмалар, кўрсатмалар ва кадриятларни ўз ичига олиши керак. Бошқача айтганда, таълим шахсий ва ижтимоий хусусиятга эга янги вазиятларни муваффақиятли удалай олиши учун ҳаракатланувчи жамият томонидан прогноз қилинган зарур ижтимоий-ахлоқий жараёндр.

Анъанавий тарзда вужудга келган таълим тизими стратегик жиҳатдан йўл қўйиб бўлмайдиган “қўллаб-қувватловчи” таълим функциясини бажарган холда “таълим” сўзининг янгича талқинига оид мақсадли кўрсатмаларни амалга оширишга йўналтирилмаган.

Кўмаклашувчи таълим фақат ижтимоий муносабатлар ва шахсий йўналишларнинг мавжуд тизимини сақлашга, яъни консерватив барқарор жамиятнинг нормал фаолият юритишига йўналтирилган. Шу боис бунда шахс аллақачон маълум бўлган, такрорланувчи вазиятлардан чиқа олиши учун мўлжалланган, қайд қилинган усуллар ва қоидалар устунлик қилади.

Узлуксиз таълим тизими қарор топиши ва ривожланишининг янги стратегияси, “таълим” сўзининг қайта идрок этилиши “қўллаб-қувватловчи” таълимни “инновацион” таълим билан алмаштиришни талаб қилади. Инновацион таълим айни пайтда камида қуйидаги иккита вазифани ҳал этишга қаратилган.

1. Воқеаларни “олдиндан кўра билиш”, ўзини реал воқеаликда ва кейинги ижтимоий ва касбий родини англаб етиш қобилиятини таркиб топтириш; шахсни онгли, олдиндан англаб етилган муқобилларни-умумий хулқ-атворни, ишонч эътиқодни, ахлоқий қадриятларни, умуман дунёқарашни танлашга йўналтириш.

2. Маҳаллий (шахсий йўналтирилган) ташкилий бошқарув даражасидан тортиб глобал даражасигача шахсга ижтимоий аҳамиятга ҳамда касбий қимматга эга бўлган муҳим қарорларни қабул қилиш жараёнида фаол иштирок этиш имконини берувчи “қатнашиш” принципини рўёбга чиқариш.

Бошқарув ва ташкил этишнинг янги тузилмасини шакллантириш, чет эл тажрибасини ўзлаштириш, турли технологиялар, методикалар ва ҳоказоларни жорий қилиш-буларнинг ҳаммаси инновация деб номланган жараён билан боғлиқ.

Бундай ҳодисанинг сабабини таълим тизими ходимлари таълим касб-ҳунар дастурлари ва методикаларининг хилма-хил вариантларини амалга ошириш учун кенг имкониятларга эга бўлганликлари билан изоҳлаш мумкин.

Бошқа сабаби-жамиятдаги ижтимоий вазият ўзгариб бораётганида, демократлаштирилаётгани ва инсонпарварлаштирилаётганда, мамлакат иқтисодиёти бозор муносабатлари йўлидан ривожланишга ўтаётганидир. Юқори малакали мутахассисларга эҳтиёж сезаётган ишлаб чиқаришнинг талаблари ошиб бораётгани ҳам янгиликларни ўзлаштиришни тақозо этмоқда. Бугунги кунда рақобатбардош кадрларни тайёрлаш мамлакатимиз таълим тизимини дунё таълим тизими билан мувофиқ холга келтириш йўллари билан бири сифатида кўриб чиқилмоқда.

Рақобатбардош малакали кадрларнинг энг муҳим сифатлари орасида қуйидагиларни ажратиш кўрсатиш мумкин:

- ўқувдаги ўзлаштиришнинг юқори даражаси ва ўзини ўзи ривожлантиришга қодирлиги;
- меҳнат ва таълим хизматлари бозорида тегишли таълим муассасасида олинган малакани тасдиқлаш;
- ишлаб чиқаришда юқори даражадаги ижтимоий фаоллик ва меҳнат унумдорлиги;
- ишлаб чиқаришда интизомлилик, масъулият, ихтирочилик, ижодкорлик;
- ўқув фанлари бўйича олимпиадалар ҳамда танланган касб маҳорати танловларида иштирок этиш ва ғолиб чиқиш;
- таълимни давом эттиришга эҳтиёж.

Таълим муассасасининг айнан шундай хислатларга эга бўлган битирувчиси кўйилган талабларга мувофиқ махсулот тайёрлаши ёки хизмат кўрсатиши мумкин.

Таълим муассасалари, ҳар томонлама етук шахсни шакллантириш учун, ривожлантириш йўлидан бориши керак. Аксарият амалиётчи ходимлар буни англаб етган ҳолда, эскича ёндашувларни такомиллаштиришни эмас, балки таълим тизимини инновацион стратегия руҳида ривожлантиришни тан олмақдалар. Ёш авлод таълим-тарбиясидаги инновацион ҳаракат инновацион ҳаракат жамиятидаги реал ўзгаришларни ва шахс эҳтиёжини ҳисобга олишга йўналтирилган.

Инновацион таълим стратегияси таълим сифатини бошқаришда алоҳида бошқарувчилик ёндашувини тақозо этади. Қуйидагилар бундай бошқарувнинг асосий объектлари ҳисобланади:

- педагог-мутахассис, фуқаро шахсини шакллантириш ва ривожлантиришда профессионал ташкилотчи ҳамда ёрдамчи сифатида;
- таълимнинг мазмуний негизи;

Педагогик жараёни ташкил этиш технологияси ва бошқалар. Илмий-педагогик адабиётларда ҳамда таълим ва тарбия амалиётида “инновация” сўзи қандай тушунилади?

Мамлакатимизда ва хорижда ўтказилган бир қатор тадқиқотлар ушбу ходисани ўрганишга бағишланган. Масалан, айрим муаллифлар “янгиликлар яратиш, уларнинг педагоглар томонидан ўзлаштирилиши ва таълим амалиётида фойдаланилиши жараёнлари” ни (Н.Юсуфбеков) инновацион жараёнлар деб ҳисоблашни таклиф этмоқдалар. Улар инновацияни, жамият маданий ўзгаришларининг негизи сифатида кўриб чиқмоқдалар-ки, бу бизнингча, жуда қимматлидир.

Бошқалар эса “педагогик тизимнинг тартибга солинмайдиган эркин майдонида ривожланиш истиқболига оид эҳтиёжга таъсирчанлиги асосида вужудга келган янгиликлар унинг микроэволюциялар фондини ташкил этади”, деб ҳисобламоқдалар (В.Н.Виноградов).

Учинчи тоифа муаллифлар янгиликни анча мураккаб хусусият, деб ҳисоблайдилар. Уни ўрганиш учун абстракт хусусиятларга назариясини жалб этиш тавсия қилинади-ки, бу назария кўплаб тавсифли хусусиятларни улар шкаласининг координата ўлчовлари сифатида кўриб чиқади. (М.С.Бургин)

Айрим олимлар янги мақсадларни, методларни, методикани, дастурларни, воситаларни, мазмунни, фаолиятни ташкил этиш шакллари, бошқарув турларини ва бошқаларни янгилик сифатида талқин қилмоқдалар.

“Янгиланиш-янги ҳодиса, янги одат, янги метод, ихтиро”, -деган таъриф ҳам мавжуд(Ю.Красовский).

Шундай қилиб, таълимда инновациялар янги жараёнлар, концепциялар, таълим технологияларини яратиш ва ўзлаштиришни кўзда тутати ва ҳ.к.

Аммо, амалиёт кўрсатишича, инновацион фаолият таълим тизимининг ҳамма ходимлари томонидан ҳам тўғри тушунилавермайди ва самарали амалга оширилавермайди. П.Шердовицкий таъкидлаб ўтганидек, “Инновация бугунги кунда мавжуд бўлган биронта ҳам функцияни инновациянинг такрорлаш, чиқиш деб номлаш мумкин бўлган нарсани таъминлай олмайди. Таълим ва кадрлар тайёрлаш соҳасидаги айрим инновация эмас, балки умуман инновацион ҳаракат кўриб чиқиш ва таҳлил қилишнинг бошланғич параметри бўлиши керак”. У “педагогик ёки таълим инновацияларини” эмас, балки “инновацион стратегияни”, “Фаолиятни инновацион ташкил этиш”ни аниқроқ деб ҳисоблашни кўзда тутати. Биз инновацияни бундай талқин қилишда тадқиқотчиларга бу жараённи кенгроқ ва чуқурроқ кўриб чиқиш имкониятини яратади, деб ҳисоблаймиз.

Инновацияларнинг ўзига хос хусусияти нималардан иборат?

“Янгилик киритишнинг моҳиятини инновацион фаолият, яъни янги натижаларга, уларни олиш воситалари ва усулларига эришиш, анъанавий фаолиятнинг эскирган таркибий қисмларини бартараф этиш бўйича фаолият ташкил этади”,-деб таъкидлайди Д.М Гвишиани. Олим инновацион фаолиятнинг радикал ва такомиллаштирилувчи турлари ўртасидаги зиддиятли хусусиятга эътиборни қаратади. Такومиллаштириш мавжуд ташкилий тузилмаларга зид эмаслиги ва уларга мақбул мослашиши амалиётдан маълум. Туб янгиликлар эса уларни парчалайди, шунинг учун кескин

қаршилиққа учрайди. Таълим сифатини бошқариш жараёни ташкилотчилари инновацияларнинг бундай муҳим хусусиятини доимо эътиборда тутишлари керак.

Янгилик киритиш жараёнининг муҳим хусусиятини таъкидлаб ўтамиз-инновация ушбу таълим муассасаси долзарб вазифаларни самарали ҳал қилишга кўмаклашиши керак. Афсуски, аксарият таълим ходимлари амалда бунга етарли эътибор бермайдилар, натижада янгиликларнинг ўзлаштирилиши расмиятчиликка айланади.

Бошқарув ходимлари ва педагоглар муайян шарт-шароитлар мавжуд бўлгандагина янгиликларни самарали ўзлаштириш мумкинлигини англаб етишлари жуда муҳим. Бунга биринчи навбатда қуйидагилар киради:

- таълим жараёнини қатнашчиларининг фаол ишчанлиги босқич-ма-босқич шакллантирилишига риоя этиш;
- таълим жараёнининг барча қатнашчилари томонидан ўзлаштириш мақсадларининг чуқур англаб етилиши ва қабул қилиниши ҳамда келгуси фаолият вазифалари аниқ тушуниб олинishi;
- бунда ушбу вазифаларнинг шахсий мақсадларга зид бўлган қисмининг ҳар доим юзага келадиган қаршилиқ кўрсатиш омилини ҳисобга олиш;
- фикр алмашиш аниқ ва холис ахборот айирбошлаш
- амалий қарорларни жамоа бўлиб ишлаб чиқиш ва қабул қилиш.

Педагогик кадрларни жиддий қайта тайёрламасдан, таълим муассасасини тегишли моддий техник базаси, молиявий, ўқув-дастурий таъминламасдан туриб инновацион фаолиятни самарали ташкил этиб бўлмайди.

Янгиликларни ўзлаштириш жараёни раҳбарият томонидан мажбурлаш чораси билан эмас, балки ходимларга ҳаракат қилишда мустақил ва эркин иш олиб бориш имкониятини бериш билан кечади. Педагоглар жамоасининг ишига аниқлик олиб кириш имконини берадиган кўрсаткичлар ва мезонларнинг объектив рўйхатини олдиндан ишлаб чиқиш, уларга бебаҳо ёрдам бериши мумкин.

Педагогик тадқиқотларда инновациялар янгилигини аниқлашга катта эътибор берилади. Киритилаётган янгиликлар аломатларининг вариантларидан бирини келтирамиз (П.Шедровицкий):

- бошқача кўринишда маълум бўлган тузилиш(биринчи даража);
- маълум нарсани унча муҳим бўлмаган ўзгаришлар билан такрорлаш (иккинчи даража);
- маълум нарсани аниқлаш, конкретлаштириш (учинчи даража);

- маълум нарсани муҳим элементлар билан тўлдириш (тўртинчи даража);
- сифат жиҳатидан янги объектни ташкил этиш (бешинчи даража).

Таълим муассасасида уни тизимли ташкил этиш янгиликларни ўзлаштиришнинг яна бир ўзига хос хусусиятидир. Бунда қуйидагилар муҳим таркибий қисмлар ҳисобланади:

- таълим муассасасининг вазифаси, унинг янги мақсадлари ва вазифалари;
- бошқарув ходимлари ва педагоглари шахси, уларнинг ўзларига ва таълим олувчиларга нисбатан нуқтаи назари;
- ўқувчи шахси;
- ўқувчилар ўзлаштираётган билимлар функцияси, тузилмаси;
- Таълим технологияси ва воситалари;
- Ташкилий тузилма, педагогик меҳнат маданияти ва бошқалар.

Янгиликларни ишлаб чиқиш ва ўзлаштириш жараёни ҳар қандай таълим муассасасини ривожлантириш йўли сифатида кўриб чиққан ҳолда кiritилаётган янгиликлардан кутилаётган натижаларни баҳолашнинг қуйидаги асосий мезонларини ажратиб кўрсатамиз:

1. Натижалар таълим муассасасининг аввалги ёки ушбу йўналишдаги таълим муассасалари учун хос бўлган натижалардан юқори, шунингдек мақбул бўлиши керак.

2. Режалаштирилган натижаларни олишга сарфланадиган вақт намунавий ёхуд меъёрий сарфланадиганига нисбатан камроқ ёки уларга тенг бўлиши керак.

Янгилик даражасини аниқлаш учун барчага маълум алгоритмлардан фойдаланилади. Масалан, қуйидагича ёндашув мавжуд:

1. Баҳоланаётган объектнинг муҳим кўрсаткичлари, аломатлари, мезонлари ажратиб олинади.

2. Қиёслаш учун унга ўхшашлари, унинг прототиплари танлаб олинади.

3. Баҳоланаётган объект танлаб олинган ўхшаш объектлар билан қиёсланади ва мезонларга мувофиқ янгилик ўлчови ҳам миқдорий, ҳам сифат жиҳатидан белгиланади.

Юқорида баён қилинганлар асосида таълимни бошқариш сифатини янгилик ҳамда бошқарув фаолиятининг янги йўналиши сифатида кўриб чиқамиз.

Янгиликларнинг келтирилган таснифига мувофиқ таълим сифатини бошқаришнинг биз тўртинчи даражага, яъни таълим тизимидаги бошқа-

рув фаолиятининг мавжуд назарияси ва амалиётини муҳим элементлар билан тўлдиришга киритамиз.

Инновациянинг энг муҳим формулаларидан бири қуйидаги қоидадан иборат: “Таълим сифати –шунчаки билимлар ҳажми ва кўникмалар таркиби эмас, балки замонавий мутахассиснинг асосий моделини ташкил этувчи фаолиятнинг муайян турларига шайлик демакдир”.

Таълим сифатини ўқувчилар билимига бойитиш ва уларнинг онгида статистик тузилмасини шакллантириш билан эмас, балки ижтимоий ва касбий фаолиятда улар ҳаётини органик динамика билан таъминлаш орқали тавсифланади. Билимлардан конкрет муаммоларни ҳал қилишда фойдаланиш, билимларни доимий равишда тўлдириб бориш бўйича ривожланган қобилият ва интеллектуал ривожланишнинг амалдаги рағбатлари зарур.

Шундай қилиб, таълим сифатини бошқаришнинг ишлаб чиқиладиган ва фойдаланиладиган тизими инновациянинг асосий белгиларини қаноатлантириши керак.

Адабиётлар:

1. Юсуфбекова Н.Р. О педагогический инноватике // Советская педагогика, 1991, №11, С.21
2. Щедровский Г.П. Новшества и инновации // Учительская газета, 1995. С. 22-23
3. Ф.Валиева. «Мактабгача таълим менежменти». Ўқув қўлланма. – Тошкент: Фан Зиё нашриёти. 2022 й.
4. Ғуломов С.С. Менежмент асослари. – Тошкент: «Шарқ», 2002.
5. Шарифхўжаев М., Абдуллаев Ё. Менежмент. Дарслик. – Тошкент: «Ўқитувчи», 2001
6. Валиева Ф.Р. Мутахассис тайёрлаш жараёнида узвийлик ва узлуксизликни таъминлашнинг методик асослари. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс.автореферати. – Т.: 2020. – 48 б
7. Valieva F. R. The importance of educational content in preparation of competative personnels. 2 nd International Conference BRIDGE TO SCIENCE: RESEARCH WORKS San Francisco, USA February 28, 2018 121-122 list http://doi.org/10.15350/L_2/3

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада профессионал таълим муассасаларида инновацион жараёнларни бошқариш, узлуксиз таълим тизими қарор топиши ва ривожланишининг янги стратегияси, инновацион таълим вазифалари келтирилган.

РЕЗЮМЕ

В данной статье представлены управление инновационными процессами в профессиональных образовательных учреждениях, новая стратегия становления и развития системы непрерывного образования, задачи инновационного образования.

SUMMARY

This article presents the management of innovation processes in professional educational institutions, a new strategy for the formation and development of a system of continuous education, and the tasks of innovative education.